

Els anys passen, només queden les pedres.

Un balanç del patrimoni arqueològic a les comarques centrals per al 2014

CARLES MIRET ESTRUCH*; J. EMILI AURA TORTOSA**

Aquest article planteja una reflexió sobre el paper que tenen els recursos del patrimoni arqueològic de les comarques centrals valencianes. La xarxa de museus arqueològics, de col·leccions museogràfiques i de jaciments museïtzats formen, ara per ara i malgrat la manca de partides pressupostàries, l'eix principal del panorama arqueològic d'aquestes comarques. Finalment, s'aposta per la creació de la marca Patrimoni Arqueològic de les Comarques Centrals Valencianes.

Paraules clau: patrimoni arqueològic; comarques centrals valencianes; legislació de patrimoni; turisme; recursos didàctics i pedagògics.

Este artículo plantea una reflexión sobre el papel que juegan los recursos del patrimonio arqueológico de las comarcas centrales valencianas. La red de museos arqueológicos, de colecciones museográficas y de yacimientos museizados son, hoy por hoy y a pesar de la falta de partidas presupuestarias, el eje principal del panorama arqueológico de estas comarcas. Por último, se apuesta por la creación de la marca Patrimonio Arqueológico de las Comarcas Centrales Valencianas.

Palabras clave: patrimonio arqueológico; comarcas centrales valencianas; legislación de patrimonio; turismo; recursos didácticos y pedagógicos.

As time goes by, only stones remain. An overview on the archaeological heritage in the Central Regions of the Valencian Country in 2014

This paper tries to shed some light on the archaeological resources of the Central Regions of the Valencian Country. The network of archaeological museums, museum collections and open archaeological sites is, in spite of the lack of proper budgets, the main axis of the archaeological picture of these regions. Finally, we stand for an Archaeological Heritage brand for the Central Regions of the Valencian Country.

Key words: Archaeological heritage; Central Regions of the Valencian Country; Heritage legislation; Tourism; Educational and teaching resources.

INTRODUCCIÓ

Aquest article és un resum d'una comunicació en el marc del curs "Visions del patrimoni. Itinerari per la Safor" coordinat per Adrià Besó i Joan Carles Membrado (Universitat de València) en la 32a Universitat d'Estiu de Gandia celebrada pel juliol del 2015.

La nostra perspectiva va més enllà del context estrictament comarcal del títol del curs per tractar d'eixamplar l'enfocament al conjunt de les Comarques Centrals Valencianes (CCV) (fig. 1). Aquesta proposta incipient de comarcalització continua gaudint de molta acceptació en el món de la cultura i de l'empresa (AADD, 2002; Cervera, 2011) i trobem més que justificada la seua utilització com a demar-

Figura 1: Comarques centrals valencianes.

cació geogràfica natural per exposar els trets fonamentals del seu patrimoni arqueològic. A més a més, les comarques centrals valencianes disposen d'uns components específics en el context de la mediterrània ibèrica i una tradició arqueològica compartida que es podria remuntar als orígens del pensament evolucionista (Aura i Segura, 2009). Finalment, el condicionant geogràfic i els corredors naturals no ens poden fer oblidar el secular moviment –des del paleolític inferior– de poblacions entre les àrees litorals i les valls

* Universitat de València. Departament de Prehistòria i Arqueologia. Avinguda de Blasco Ibáñez, 13, 46010 València. emilio.aura@uv.es

** Col·legiat número: 16.344. Plaça del Parc de l'Estació, 24, 5è. P.2, 46701 Gandia. carlesmiret@hotmail.com

Rebut: 30-11-2015. Acceptat: 30-12-2015.

Figura 2: Corredors i vies de comunicació naturals de les comarques centrals valencianes.

interiors o de mitja muntanya (Aura, Fernández i Fumanal, 1993) (fig. 2).

Anirem veient, doncs, de mica en mica quins són aquests eixos que creiem característics i quins potencials atresoren els recursos patrimonials amb la finalitat darrera de realitzar un balanç de l'estat dels béns culturals en l'àmbit de la recerca, de la seua revaloració i de la divulgació arqueològica.

Hem considerat com a CCV les comarques de la Costera, la Safor, la Vall d'Albaida, el Comtat, l'Alcoià i la Marina Alta. Hem exclòs la Canal de Navarrés encara que aquesta comarca se sol incloure en el conjunt de les CCV.

MARC JURÍDIC

En primer lloc volíem iniciar el nostre article amb unes breus notes sobre la legislació del patrimoni valencià. No ens aturarem excessivament perquè cauríem en reiteracions i, no cal dir-ho, l'anàlisi del marc normatiu és sempre un tema corretjós que és necessari deixar per a fòrums especialitzats. No és, per tant, la nostra comesa repassar exhaustivament la legislació, però sí que farem un apressat vol d'ocell a la situació actual.

El marc normatiu aplicable al patrimoni cultural valencià s'inicia amb la indicació que estableix l'art. 46 de la Constitució Espanyola en expressar que: *"Els poders públics garantiran la conservació i promouran l'enriquiment del patrimoni històric, cultural i artístic dels pobles d'Espanya i dels béns que l'integren, qualsevol que sigui el règim jurídic i la titularitat. La llei penal sancionará els atemptats contra aquest patrimoni"*.

Posteriorment, el Preàmbul de l'Estatut d'Autonomia (1982) indicava de forma expressa que: *"La Generalitat vetllarà per la defensa de la identitat i els valors del Poble Valencià i el seu patrimoni històric"*.

Amb l'Estatut a la Generalitat se li transferia la competència exclusiva sobre patrimoni històric, artístic, monumental, arquitectònic, arqueològic i científic del País Valencià. Malgrat això, hauran de passar encara 16 anys perquè les Corts Valencianes aproven la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, i en un context d'aprovació generalitzada d'aquest tipus de lleis en altres comunitats autònomes de l'estat espanyol.

Paga la pena, per la seua concreció, reproduir la definició de patrimoni cultural valencià que apareix en el Preàmbul: *"El patrimoni cultural valencià és una de les principals senyes d'identitat del poble valencià i el testimoni de la seua contribució a la cultura universal. Els béns que l'integren constitueixen un llegat patrimonial d'inapreciable valor, la conservació i enriquiment del qual correspon a tots els valencians i, especialment, a les institucions i als poders públics que els representen"*.

Aquesta norma ha sigut objecte de dues modificacions el 2004 i el 2007 i ha estat complementada amb el Decret 62/2011, de 20 de maig, del Consell, pel qual es regula el procediment de declaració i el règim de protecció dels béns de rellevància local (arquitectura religiosa anterior a 1940, nuclis històrics tradicionals, pous de neu, xemeneies, molins de vent, barraques, espais de protecció arqueològica o paleontològica, etc.) i amb una norma especialment dissenyada per a protegir el patrimoni "viu".

Com s'ha traduït aquesta legislació en un veritable reconeixement i protecció del patrimoni cultural i, per extensió, arqueològic valencià? La Llei del 1998 constituï tota una fita en el panorama cultural i arqueològic valencià (Feliu, 2002), ja que establia una sèrie de criteris, per bé que encara escassament definits, mitjançant els quals qualsevol administració pública podia exigir la realització d'estudis arqueològics en una obra amb afecció sobre un centre històric o un jaciment arqueològic conegut o sobrevingut (Sirvent, 2000). Això impulsà de manera notable la redacció d'apartats o annexos dedicats al patrimoni arqueològic en els diferents plans urbanístics o normes subsidiàries dels municipis valencians (Martí, 2000).

Per altra banda, la modificació del 2004 ajudà a reforçar el concepte de patrimoni immaterial, és a dir, expressions de les tradicions del poble valencià (manifestacions musicals, artístiques, gastronòmiques, festives, en especial les de transmissió oral, juntament amb les ja existents en relació amb patrimoni immaterial etnològic). Tot açò podria semblar, aparentment, que no té res a veure amb l'arqueologia, però sí que és important la defensa de la revaloració dels Béns d'Interès Cultural (BIC), sobretot valorats a partir de l'ús social que en fan les col·lectivitats humanes més properes.

Al capdavant, l'aplicació d'aquesta normativa ha ajudat a desenvolupar exponencialment les intervencions d'urgència o vinculades a l'obra pública o privada en mans d'empreses, a causa de la mancança d'un servei públic d'arqueologia a escala autonòmica i estatal i que, en els darrers anys (almenys fins a la implosió immobiliària del 2008 i la crisi

fatal subsegüent del sector), han vist minvar notablement el seu volum de treball i que se sumen a les tradicionals intervencions ordinàries o programades per universitats o organismes de recerca.

Comptat i debatut, aquesta situació és la que impera actualment en el panorama arqueològic valencià, amb bastants lectures i amb un resultat molt desigual pel que fa a la valoració i reconeixement social dels professionals de l'arqueologia.

PROTECCIÓ LEGAL DELS BÉNS ARQUEOLÒGICS SEGONS LA LLEI 4/1998

Es distingeixen diversos tipus de béns i també diferent nivell de protecció:

- a) BIC: són els béns que tenen unes singulars característiques i rellevància per al patrimoni cultural i que són objecte d'especials mesures de protecció, divulgació i foment derivades de la seua declaració, mitjançant Decret de Consell, com a tals béns. Ací s'inclourien els monuments, els conjunts històrics, les zones arqueològiques, els parcs culturals, etc.
- b) Béns inventariats no declarats BIC: són els béns que tenen algun dels valors que s'han indicat en l'article 1 de la Llei 4/1998, en grau particularment significatiu, encara que sense la rellevància reconeguda als BIC. Formen part de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià i posseeixen el règim de protecció i foment derivat de la inclusió en l'esmentada llista.
- c) Béns no inventariats del patrimoni cultural: formen part del patrimoni cultural valencià, però no hi estan inclosos ni com a BIC, ni com a béns inventariats no declarats BIC. Seran objecte de les mesures de protecció i emparats per la Llei amb caràcter general per als béns del patrimoni cultural, així com altres mitjans que es puguin establir per part de normes sectorials en funció dels valors culturals.

L'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià constitueix la plataforma bàsica entorn de la qual es configura el sistema legal de classificació i protecció dels béns. Es tracta d'un instrument per evitar la dispersió derivada de l'existència de diferents instruments de catalogació segons la naturalesa del bé (moble, immoble o immaterial). S'inclou en aquest la descripció dels béns classificats segons dos nivells de protecció: els BIC i els béns inventariats que no són objecte d'aquesta declaració.

Pel que fa a la protecció dels béns inventariats, hem d'indicar les disposicions següents:

- Obligació dels propietaris i dels qui posseeixen el bé de conservació i manteniment de la integritat del seu valor cultural.
- Obligació d'informació a la Conselleria competent sobre l'estat dels béns.

- Obligació de permissió d'accés a investigadors per a l'estudi dels béns.
- Obligació de comunicació a la Conselleria competent de la transmissió dels béns, tant si s'ha realitzat entre vius com *mortis causa*.
- Obligació de no enderrocament del bé mentre estiga en vigor la seua inscripció.

Per la seua banda, la Conselleria competent arbitra les facultats següents:

- Execució subsidiària en el cas d'incompliment de les obligacions anteriors per part del titular del bé.
- Expropiació forçosa, segons s'indica en la Llei de 16 de desembre de 1954.
- Drets d'adquisició preferent, tanteig i retracte en cas hipotètic d'alienació del bé.
- Possibilitat de permuta.
- En cas que la Generalitat siga titular del bé, serà inalienable i imprescriptible.

MATERIALS I MÈTODES

Per a realitzar un balanç del nombre i de l'estat del patrimoni arqueològic a les CCV (2014) hem dut a terme un buidatge sistemàtic de l'inventari del patrimoni cultural valencià amb especial menció als jaciments arqueològics.

Es pot accedir lliurement a aquesta aplicació informàtica amb informació limitada o amb clau personal i confidencial que s'ha de sol·licitar prèviament al web de la Direcció General de Patrimoni Cultural Valencià. En el segon cas, les dades accessibles són il·limitades. Aquest filtre tracta de restringir l'accés a referències com el posicionament geogràfic o altres detalls sobre els dipòsits arqueològics que podrien tenir conseqüències negatives sobre la preservació d'alguns jaciments vulnerables (art rupestre, enterraments col·lectius calcolítics, necròpolis ibèriques, etc.).

Allò que volia ser una ferramenta informativa d'accés lliure per a professionals del sector de la gestió mediambiental o del patrimoni s'interpretà amb el temps com a possible font d'informació per a desaprensus i o equips semiprofessionals d'espòli arqueològic.

La nostra recollida de dades ha tingut moltes dificultats lligades a l'estructura de la base de dades i a la parcialitat de l'inventari, que dista moltíssim de ser complet. Així, el motor de recerca per comarca no està del tot desenvolupat, perquè hi ha fitxes sense més especificació territorial que la municipal.

En el nostre diagnòstic hem volgut també realitzar un mostreig de visites el propassat 2014 a qualsevol monument històric de les comarques centrals valencianes que incorpore en el seu programa algun aspecte arqueològic (quadre 5). No hem pogut disposar de les dades que anualment rep la Direcció General de Patrimoni i que exigeix als museus i col·leccions museogràfiques, de manera que hem hagut de recollir-los individualment un per un.

Això és especialment lamentable perquè indica l'escàs nivell d'estudi del turisme cultural que visita les nostres comarques i més greu encara com en el cas del Castell de Xàtiva, probablement el recurs més visitat de totes les CCV, que podria superar les 100.000 visites anuals, i on se'n ha informat des de l'Ajuntament sobre la impossibilitat de disposar de xifres fiables de visites, malgrat que es paga entrada i existeix, en teoria, un control del benefici econòmic que genera.

L'INS (Institut Nacional d'Estadística) realitza una investigació bianual anomenada *Estadística de Museos y Colecciones Museográficas* que ens pot servir de referència, encara que sense la resolució que seria desitjable, per la qual cosa hem decidit no incloure'l en la nostra avaluació.

Al capdavant, podríem resumir les característiques de la mostra utilitzada en els punts següents:

- Dades recollides des de perspectives locals i/o comarcals.
- Institucions entrecruades, però separades: ajuntaments, mancomunitats, diputacions...
- Informació acumulada diacrònicament per una diversitat molt àmplia d'autors/res.
- Qualsevol intent de sistematització –si és que ha existit– mai no ha quallat (Sistema Valencià d'Inventaris, Béns inventariats i no inventariats, etc.)
- És un objecte d'estudi excessivament heterogeni: des d'eines paleolítiques a campanes.
- Dificultats d'accés: informació sensible per a la mateixa conservació dels jaciments.

	Art Prehistòric	Paleolític · Mesolític	Neolític	Coure-Bronze	Necròpolis	Ibèric	Romà	Medieval	Religiós
L'Alcoià	7,8	6,2	12,9	29,1	7,3	10,7	9,5	14,6	1,7
El Comtat	8,3	4,6	18,4	17,5	11,5	11,05	5,5	20,7	0,4
La Costera	0,6	3,1	4,9	14,8	1,2	8,4	16	46,9	3,7
La Marina Alta	24,11	4,25	1,4	14,9	3,2	6,02	17,7	27,3	1,06
La Safor	1,7	6,7	4,4	10,6	7,2	3,91	19,55	42,4	5,02
Vall d'Albaida	6,06	0,75	10,2	17	6,8	10,22	21,9	18,6	1,5

Quadre 1. Distribució dels 1.683 jaciments arqueològics inventariats de les CCV per percentatge.

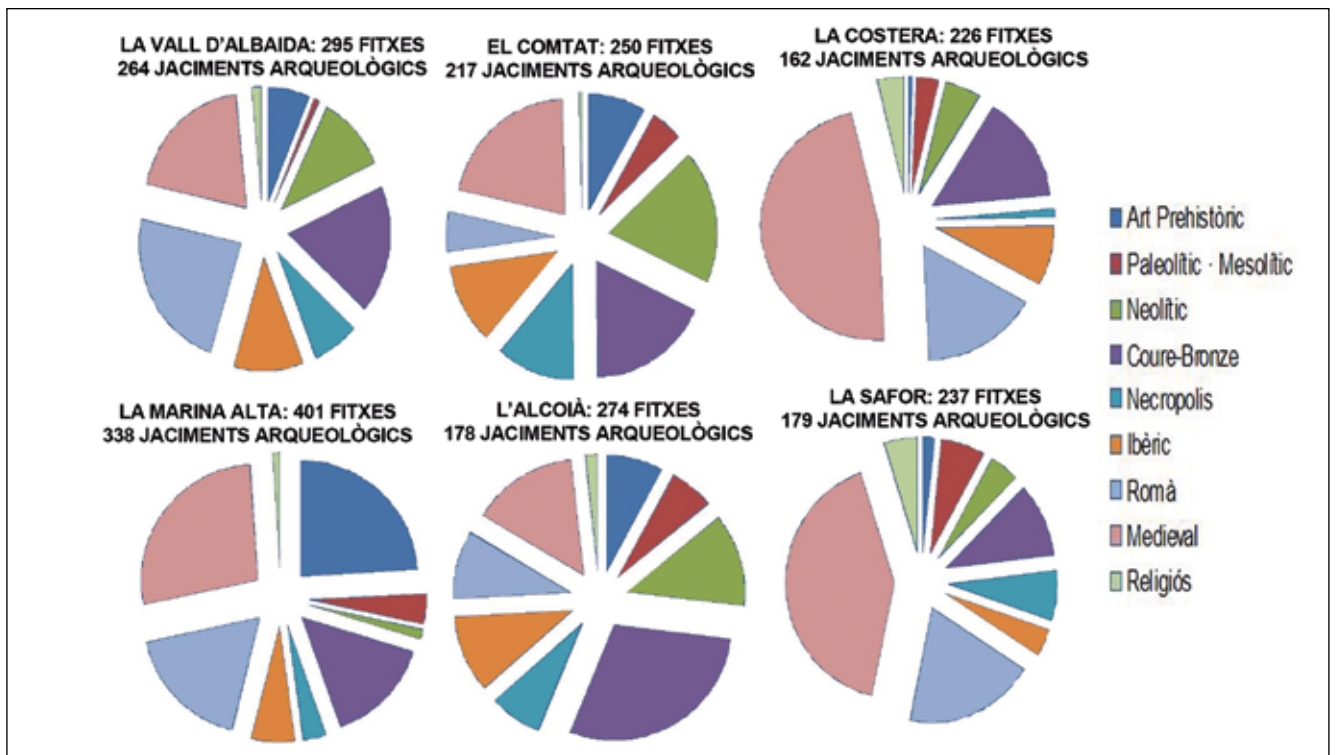

Figura 3: Distribució dels jaciments per comarques i per períodes cronològics.

ELS JACIMENTS ARQUEOLÒGICS INVENTARIATS

La base de dades ofereix la possibilitat de buscar per municipi, comarca, província, nom del jaciment i període cronològic (PI, PM, PS, EPI, MESO, NEO, BRONZE, IBA, IBM, IBP, COLO, RALIM, BRBIM, MIS, MCRIS i MOD). Nosaltres hem decidit optar per agrupacions més extenses: art prehistòric, paleolític, neolític, edat del coure-bronze, necròpolis, ibèric, romà, edat mitjana/urbà, religiós, sense atribució i sense fitxa (quadre 1) (fig. 3).

No es pot distingir *a priori* entre intervencions de salvament o d'urgència en els nuclis històrics i els jaciments arqueològics, de manera que apareix una forta inflació de registres que es corresponen amb els períodes medieval i modern i que, per tant, no responen a un veritable augment d'estacions arqueològiques catalogades d'aquestes cronologies, pot ser fins i tot multiplicades per l'efecte d'introduir les excavacions urbanes com a jaciments independents del nucli urbà del qual formen part.

Malgrat tot, mostrem les proporcions de jaciments per comarca (quadre 1). Insistim que les xifres són infinitament més baixes dels valors reals, fet motivat per la recollida asistemàtica que s'ha fet municipi per municipi o comarca per comarca, de manera que de molts termes municipals són exhaustives i d'altres són força parcials. Entre altres es poden mencionar la mateixa visibilitat i ocupació del territori (planes litorals, valls conreades, muntanya...), els interessos dels autors o les tradicions de treball arqueològic local.

Hi ha un augment molt progressiu de jaciments des del paleolític inferior a l'actualitat i això respon idealment a les densitats de població i als patrons d'ocupació territorial en cada episodi.

Des de pràcticament un buit poblacional, un territori només poblat en els estreps més litorals de la faixa calcària mediterrània per grups minúsculs de grups nòmades de caçadors-recol·lectors-pescadors, passem a una ocupació intensiva de tota la superfície habitable (interior, zona litoral, secà, regadiu, marjal, etc.).

L'època romana marca una inflexió molt destacada en aquesta tendència a l'augment de jaciments com a conseqüència del creixement demogràfic vegetatiu i l'establiment, per primera vegada en la història, de veritables conurbacions (les ciutats de *Dianium* i *Saetabis*, que superaven per fi els entrebancs dels fortins ibèrics o *oppida*) i un complex sistema de vies i calçades que articulaven el territori (Via Augusta i ramals secundaris) (Arasa i Rosselló, 1995) i que possibilitaren una explotació agrícola molt racionalitzada

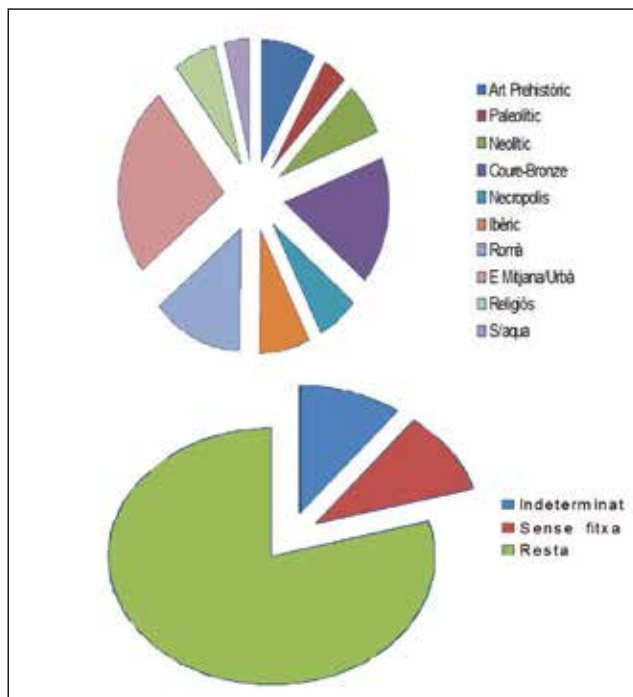

Figura 4: BIC de les comarques centrals valencianes per cronologia.

mitjançant vil·les rústiques i una exportació de productes (oli, vi i salaons, transportats en ceràmica d'emmagatzematge, sobretot àmfores de producció local) més que segura amb la capital de l'imperi i amb altres províncies romanes.

Aquesta embranzida urbana perviurà en època altmedieval i andalusina amb la supervivència de les dues ciutats més importants i amb indrets estancats en la ruralitat, com la Safor per exemple, que no disposarà de cap centre urbà fins a la creació *ex novo* de Gandia el 1244 per part de Jaume I.

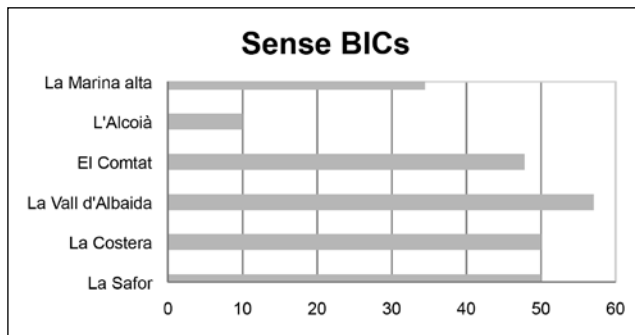
Les èpoques més recents són les que s'enduen la palma. Ja hem comentat les causes que ho expliquen.

Si ens centrem exclusivament en l'anàlisi dels BIC, tornem a topar-nos amb el mateix conjunt de deficiències en la representativitat de la mostra (quadres 2, 3 i 4) (fig. 4). Així, la immensa majoria dels elements del patrimoni catalogats com a BIC a les comarques centrals valencianes (119, és a dir, més del 63%) són d'època medieval i estan fortament vinculats a conjunts arquitectònics, mentre que la resta de capítols estan molt infravalorats (art prehistòric, paleolític, mesolític, neolític, ibèric, romà, urbà, rural, religiós, escuts i museus) (quadre 2). Els jaciments d'art rupestre prehistòric no estan comptabilitzats, atès que l'accés a l'inventari de l'art rupestre ha sigut restringit recentment.

	Art Prehistòric	Paleolític-Mesolític	Neolític	Ibèric	Romà	Medieval	Urbà	Rural	Religiós	Escuts	Museu
Total	2	1	1	5	1	119	8	7	24	18	1

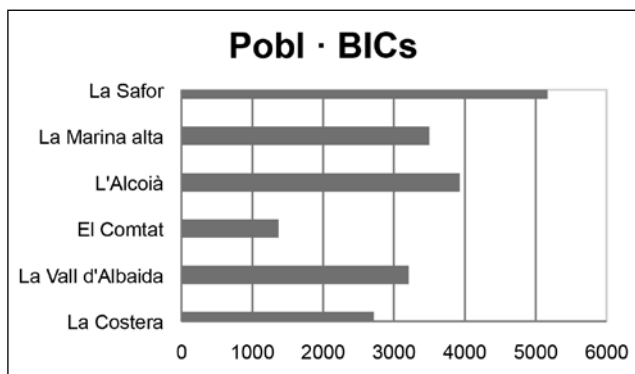
Quadre 2. Distribució numèrica dels 187 BIC per períodes cronològics de les CCV.

Fet i fet, hi ha una gran quantitat d'ajuntaments per comarca en què no existeix cap BIC (quadre 3).

Quadre 3. Percentatge d'ajuntaments de cada comarca on no hi ha cap BIC inventariat.

Per il·lustrar-ho, hem elaborat un quadre amb la proporció d'habitants per BIC declarat (quadre 4). La comarca que ix pitjor parada és la Safor, amb aproximadament un BIC per cada 5.000 habitants.

Quadre 4. Relació de població total per BIC inventariat.

Tant l'hegemonia dels BIC en conjunts monumentals de caràcter arquitectònic –on no necessàriament s'han mampres campanyes d'excavació, consolidació o revaloració, sobretot a castells, torres o viles emmurallades i campanes– com la lentitud amb què s'incoen nous BIC que no s'adiuen amb aquestes característiques, indica que aquest instrument fonamental de la legislació del patrimoni cultural continua estant més lligat a la tradició monumentalista que a l'activitat de documentació arqueològica realitzada en els últims anys.

Les conclusions d'aquesta anàlisi són il·lustratives d'un nivell semblant de prospecció i recerca arqueològica en les nostres comarques, per bé que poc sistemàtica, com diem adés. Confiam que es puguin definir línies de treball coherents i protocols per sistematitzar la informació que per ara és molt dependent d'altres factors (locals, conjunturals) i vagen completant els catàlegs i establint àrees arqueològiques d'especial importància per dur a terme projectes de dinamització del turisme cultural i iniciatives de protecció del territori que contemplen els jaciments en el seu context i que integren els seus entorns en els perímetres protegits. La

idea de la creació de zones arqueològiques i la incoació de BIC podria esperonar la recerca.

ELS MUSEUS I LES COL·LECCIONS MUSEOGRÀFIQUES

Una figura publicada el 1995 en un llibre juvenil divulgatiu de la Conselleria de Cultura ens serveix per veure com el volum d'instal·lacions museístiques al País Valencià continua sent quasi el mateix (Enguix, 1995).

Hi ha molta més diferència si analitzem aquesta mateixa il·lustració pel que fa als jaciments museïtzats, és a dir, visitables amb una certa comoditat horària, regularitat i amb guies professionals, ja que llavors les úniques estacions eren la Bastida de les Alcusses i la vil·la de l'Almadrava.

La conclusió a què arribem és que els museus locals, amb bastants dificultats, han pogut ampliar l'oferta de recursos i materials amb què enriquir la seua àrea expositiva en l'exterior de les instal·lacions.

La diferència entre museus i col·leccions museogràfiques ve sancionada per la mateixa Llei de Patrimoni Històric Espanyol de 16/1985, de 26 de juny, on es defineixen els museus com “les institucions de caràcter permanent que adquireixen, conserven, investiguen, comuniquen i exhibeixen per a fins d'estudi, educació i contemplació de conjunts i col·leccions de valor històric, artístic, científic i tècnic o de qualsevol altra natura cultural”.

Per contra, la col·lecció museogràfica –seria millor anomenar-la col·lecció museològica– es defineix com “el conjunt de béns culturals que, sense reunir tots els requisits necessaris per a desenvolupar les funcions dels museus, es troben exposats al públic amb criteri museogràfic i horari establert, amb una relació bàsica dels seus fons i mesures de conservació i custòdia”.

La Llei de Patrimoni Cultural Valencià reglamenta amb més detall els equipaments de què requereix un museu, sobretot d'un/a tècnic/a conservador/a, un pla museològic i un horari d'obertura al públic, la qual cosa fa que siga la capacitat pressupostària dels municipis la que condicione o no l'existència d'un museu, d'una col·lecció museogràfica o de no res.

Amb la imatge següent oferim la darrera actualització de la distribució de museus i col·leccions museogràfiques a les CCV (fig. 5). Es tracta, ara per ara, de la xarxa bàsica del patrimoni. Volem fer notar com les ciutats més grans, caps de comarca, solen disposar d'instal·lacions museístiques (Dénia, Gandia, Xàtiva, Alcoi, Xàtiva, Oliva, Xàbia i Ontinyent), mentre que nuclis mitjans o turístics s'han de conformar amb col·leccions (Cocentaina, Bocairent, Vallada, Gata de Gorgos, Rafelcofer, Banyeres, etc.).

Les xifres de visitants per al 2014 (quadre 5), que és l'interval que hem decidit usar, no són gens menyspreables, per bé que hem de cridar l'atenció sobre diferències molt notables pel que fa a horaris d'obertura i condicions de presupost i publicitat. No podem prendre totes les dades fil per randa sense conèixer amb detall la natura de la col·lecció.

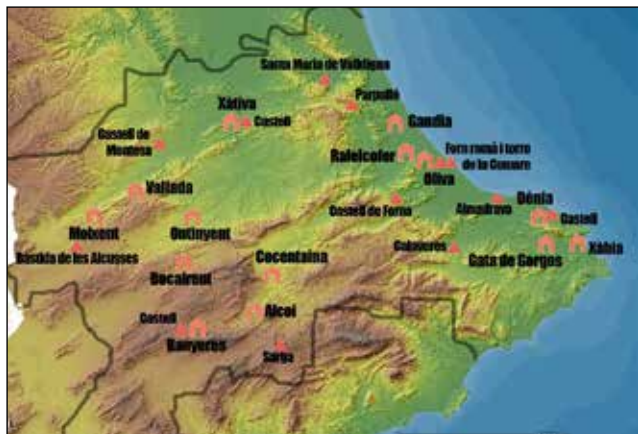

Figura 5. Museus, col·leccions museogràfiques i jaciments museïtzats de les comarques centrals valencianes.

Com dèiem, la veritable novetat es dona en l'ampliació de l'oferta de jaciments museïtzats i visitables amb regularitat, com veurem tot seguit.

ELEMENTS DEL PATRIMONI

Les diferents categories d'elements del patrimoni arqueològic ens serveixen per abordar ja directament la disponibilitat de recursos turístics, més enllà dels museus, de què disposem a les CCV i per verificar els potencials

reals d'aquesta oferta. Les xifres són també a tenir en compte.

Majoritàriament són de gestió municipal, a excepció d'alguns de les diputacions (Bastida de les Alcusses per al cas de València).

L'art de la prehistòria és un dels grans desconeguts del patrimoni cultural valencià. És un dels tres monuments (juntament amb el Palmerar d'Elx i la Llotja de Mercaders de València) declarats Patrimoni Mundial per la UNESCO el 1998 (fig. 6). És objecte, per tant, de la figura més rellevant del patrimoni valencià.

Les comarques centrals valencianes tenen la concentració més gran d'estacions rupestres i és on es pot trobar la successió d'estils pictòrics des del paleolític superior fins a la prehistòria recent.

No obstant la fretura de conjunts museïtzats, cal destacar l'obertura fa poc de la Cova del Parpalló, especialment orientada a l'art paleolític, i que disposa també d'un Centre d'Interpretació Ambiental del Paratge Natural de Parpalló-Borrell (fig. 7), els abrics del Pla de Petracos (Castell de Castells), els abrics de la Sarga (Alcoi), etc., orientats a l'art de les societats productores del neolític.

Cada vegada més col·lectius socials incorporen visites guiades a abrics amb pintures o jaciments com a part de les seues activitats, com és el cas de la Unió Cultural d'Amics de la Vall de Gallinera que programa exposicions i excursions (Barranc de les Coves de Benialí, a Benirrama, etc.) o les organitzades pel Museu Arqueològic de Dénia a l'abric de la Catxupa amb pintures llewantines.

Museus	Col·leccions museogràfiques	Jaciments
Museu d'Alcoi: 3.506	Museu de Moixent: 1.500	Abrics de la Sarga: 2.504
Museu d'Oliva: 3.520	Museu de Gata de Gorgos: 464	Forn Romà d'Oliva: 143
Museu d'Ontinyent i de la Vall d'Albaida: 4.003	Museu de Vallada: 621	Torre de la Comare del Palau dels Centelles d'Oliva: 147
Museu de l'Almodí (Xàtiva): 20.088	Museu de Cocentaina: sense dades	Bastida de les Alcusses: 13.352
Museu Arqueològic de Dénia: 43.514	Museu de Rafelcofer: sense dades	Vil·la de l'Almadrava dels Poblets: 842
Museu Arqueològic de Gandia: 3.303 (mig any)	Museu de Banyeres de Mariola: 83	Cova del Parpalló: 4.198 (mig any)
Museu Arqueològic i Etnogràfic "Soler Blasco" de Xàbia: 18.045	Museu de Bocairent: sense dades	Santa Maria de Valldigna: 56.474
		Castell de Forna: 923
		Cova de les Calaveres: sense dades
		Castell de Montesa: 614 (mig any)
		Castell de Banyeres de Mariola: 3.737
		Castell de Dénia: 85.601
		Castell de Xàtiva: sense dades

Quadre 5. Xifres de visitants als diferents espais museïtzats de les CCV el 2014.

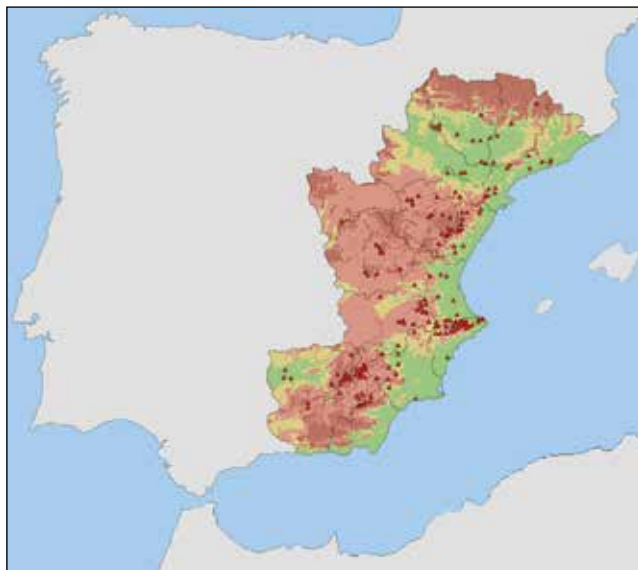

Figura 6: Abrics o coves amb art rupestre inclòs en la llista de Patrimoni Mundial de la UNESCO.

Sovint aquestes visites s'emmarquen en campanyes de restauració i centres d'interpretació o altres equipaments d'etnologia i natura (Museu Etnològic de Castell de Castells, Museu Etnològic de la Vall d'Ebo, Centre d'Interpretació Ambiental del Paratge Natural Municipal Parpalló-Borrell de Gandia, etc.).

Les actuacions de valoració dels BIC van aparellades a un seguit d'intervencions arqueològiques prèvies de consolidació. És el cas per exemple del Reial Monestir de Santa Maria de Valldigna a Simat, el castell de Montesa, la poblada d'Ifac, les torres de Carrícola o Penella, els castells de Forna o Benissili, etc. Fet i fet, els castells –en general, les fortificacions medievals– són una de les grans descobertes de la gestió arqueològica en els darrers anys, una veritable presa de consciència de la rellevància d'aquests elements tan sobresortints del paisatge valencià, un territori que, cal no oblidar-ho, fou fronterer, un glacis defensiu, durant molts segles i especialment entre la darrereria del segle XII i el primer terç del XIII. Això no lleva, però, perquè continuen sent un dels elements més amenaçats i sobre els quals cal un pregon replantejament dels seus usos didàctics (Moscardó, 2015).

L'apartat de jaciments museïtzats és també un dels més destacats. Entre aquests trobem reobertures com la de la vil·la romana litoral de l'Almadrava (Els Poblets), el poblat del Puig (Alcoi), el forn romà d'Oliva o la torre de la Comare del Palau dels Centelles, també a Oliva, la torre de Na Valora del recinte emmurallat d'Alcoi, la torre de Canals, etc., només per posar-ne alguns exemples.

Finalment, les “jornades de portes obertes” són una fórmula que també ha permès una certa divulgació d'espais arqueològics –en molts casos simultàniament al transcurs de les excavacions arqueològiques– i constitueix una de les millors estratègies mediàtiques per a la seua difusió. Entre altres podem citar els jaciments del Salt a Alcoi, la cova

Figura 7: Centre d'Interpretació Ambiental del Paratge Natural Parpalló-Borrell de Gandia

del Bolomor a Tavernes de la Valldigna, la Bastida de les Alcusses a Moixent, la cova de les Calaveres a Benidoleig, encara que segurament manquen de programes i tallers didàctics que podrien resultar molt atractius per al turisme escolar si és que coincideix amb el curs lectiu.

COMPONENTS COMUNS DESTACATS DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC A LES CCV

Abans de finalitzar, voldríem proposar un conjunt de components del patrimoni que singularitzen les CCV com un àmbit privilegiat per engegar campanyes de conscienciació de la seua vàlua didàctica, així com per introduir en el debat qüestions com el planejament territorial o els perills i les amenaces (espoli com el de l'abric de Benirrama, clandestins, intervencions urbanístiques, pedreres, incendis, etc.) que ha d'afrontar la gestió, sense desatendre la seua necessària divulgació.

Heus ací alguns d'aquests components:

- **La paleoantropologia:** a les CCV tenim la major concentració de restes humanes de totes les cronologies.
- **Ruta Neandertal:** visites als jaciments més rellevants habitats pels neandertals (el Salt, la Cova Negra de Xàtiva, etc.).
- **Camins d'Art Rupestre:** ja existent, amb una magnífica representació de totes les fases de la seqüència de l'art rupestre.
- **L'art del neolític** (Pla de Petracos, abrics de la Sarga, Barranc de l'Infern, etc.).
- **Dicotomia territorial:** món rural vs món urbà des d'època romana.
- **Hidraulisme medieval i modern:** el patrimoni de l'aigua a la Mediterrània.
- **Defensa del territori:** amb importants jaciments fortificats des de l'edat del ferro (Benimaquia, El Puig), la xarxa de *husun* o castells andalusins i elements rupes-

tres particulars com les covetes dels Moros de Bocairent i Alfara.

- **Poblament morisc:**
- **Riurals i la pansa en l'era contemporània.**
- **Caves i pous de neu.**
- **Arqueologia industrial.**
- **Arqueologia de la guerra civil:** refugis antiaeris, aeròdrom de la Poble del Duc, excavacions i memorials a les víctimes que lluitaren per la democràcia i la llibertat, etc.

En definitiva, a les CCV disposem d'una bona conservació del paisatge arqueològic, sobretot a les comarques de l'interior.

CONCLUSIONS

No coneixem de manera pública els índexs, les procedències, les edats, les professions, etc. dels visitants que es decanten per consumir decididament els nostres recursos culturals. Amb aquesta manca de mitjans és impossible, o

gairebé, implementar polítiques de dinamització del turisme o innovar en l'oferta de productes orientats a visibilitzar la gran quantitat d'atractors turístics de les nostres comarques, entre ells, el patrimoni arqueològic. Les estratègies, ara per ara, des de l'administració pública són raquítiques, atomitzades i no coordinades. Esperem, doncs, que en els anys vinents la situació faça un tomb radical.

Aquest article és solament una modesta crida a l'atenció sobre aquestes mancances i sobre la idoneïtat del projecte unitari de les CCV amb què es permetria, més enllà de l'arbitrària divisió provincial, engegar polítiques comunes de promoció turística del patrimoni arqueològic. Cal apostar fermament per la qualitat de l'oferta, per la creació de la marca *Patrimoni Arqueològic de les Comarques Centrals Valencianes* acompanyat d'un pla de publicitat i de mitjans de comunicació.

L'anàlisi DAFO és un mètode de planificació estratègica per a avaluar les Debilitats, Amenaces, Fortaleses i Oportunitats d'un projecte i nosaltres l'hem volgut aplicar a aquesta hipotètica marca comercial de *Patrimoni Arqueològic de les Comarques Centrals Valencianes* (quadre 6).

DEBILITATS	FORTALESES
■ Senyalització deficient dels monuments o jaciments. ■ Escassos senyals explícits sobre l'accessibilitat, etc. ■ Escassa promoció privada com a alternativa cultural a l'oferta turística de les platges. ■ Poca informació impresa sobre la majoria dels monuments, jaciments o museus en altres llengües. ■ Tota la informació (vídeos, textos, etc.) està molt dispersa. ■ Precarietat laboral dels professionals del patrimoni. ■ Manca de mitjans dels museus. ■ Disgregació i descoordinació institucional i administrativa	■ Oferta de turisme rural i xarxa d'establiments hostalers. ■ Accessibilitat a la majoria dels elements. ■ Alternativa fonamental al turisme saturat de platja en temporada alta. Cal que les oficines de turisme prenguen consciència del valor del patrimoni arqueològic. ■ Xarxa de jaciments museïtzats, amb alguns programes didàctics. ■ Bona articulació territorial.
AMENACES	OPORTUNITATS
■ Monopoli turístic a les platges, amb cap tipus de contingut cultural. ■ Altres tipus d'oci consumista com el dels centres comercials, que poden atraure públic familiar i desviar-lo d'altres propostes o activitats culturals més enriquidores. ■ Episodis vandàlics i espoli. ■ Urbanisme descontrolat. ■ Pedreres, explotació d'àrids i grans transformacions agrícoles. ■ Incendis forestals.	■ Creació d'un circuit o ruta de jaciments arqueològics o monuments visitables a les CCV. ■ Existència d'espais tancats, oberts i en plena natura, amb possibilitat d'organitzar activitats i esdeveniments. ■ Fidelització anual i cíclica de les visites dels centres escolars. ■ Campanyes de publicitat i promoció perquè no s'oblidi la presència d'aquests monuments museus, jaciments, etc. ■ Aprofitar congressos per a la realització d'activitats temàtiques o fires (setmanes de la ciència, per exemple) centrades en els béns patrimonials i en el seu entorn. ■ Fomentar l'associacionisme senderista, muntanyer o esportiu perquè es prenga consciència de la importància i vàlua del nostre patrimoni i esdevinga un agent actiu de la seua custòdia i protecció. ■ Possibilitat de disposar del suport o col·laboració d'altres institucions.

Quadre 6. Anàlisi DAFO del patrimoni arqueològic de les CCV.

Per acabar, voldríem compartir una reflexió de J. Santacana i N. Llonch (2008) sobre els museus locals i desitjar que aquest panorama canvie en els pròxims anys: “*Los museos locales, junto con los elementos patrimoniales al aire libre, sujetos todos ellos a la responsabilidad de los municipios, constituyen la red básica del patrimonio español. Si no existieran, seríamos infinitamente más pobres desde el punto de vista cultural.*”

A pesar de ello, estos modestos equipamientos suelen estar al margen de los grandes festines de la cultura; minimizados desde el punto de vista presupuestario y vilipendiados con la etiqueta de «cultura local», no disponen de instrumentos para realizar su triple tarea de conservar, investigar y socializar el conocimiento”.

AGRAÏMENTS

A Josep Maria Segura (Museu Arqueològic Municipal d'Alcoi), a Josep Antoni Gisbert (Museu Arqueològic de Dénia), a Àlvar Garcia (Museu Arqueològic de Gandia), a Agustí Ribera (Museu Arqueològic d'Ontinyent i de la Vall d'Albaida), a Vicent Burguera (Museu Arqueològic d'Oliiva), a Jaime Vives-Ferrándiz (Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València), a Joaquim Bolufer (Museu de Xàbia “Soler Blasco”), al Museu de l'Almodí (Xàtiva), al Museu de Moixent, al Museu de Vallada, a Paula Jardón, a Clara Pérez, a Emili Moscardó (Castell de Forña), a Josep Antoni Ahuir (Vil·la romana de l'Almadrava), a José Manuel Martínez (Reial Monestir de Santa Maria de Valldigna), a Maria Riutort (Castell de Montesa) i a Alcía Ferri (Oficina de Turisme de Banyeres de Mariola).

BIBLIOGRAFIA

AADD (2002). *Plan de promoción socioeconómica y de ordenación del territorio de las comarcas centrales valencianas, Proyecto Concercost*. Consorci de les Comarques Centrals Valencianes.

ARASA, F.; ROSSELLÓ, V. M. (1995). *Les vies del territori valencià*. Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transports. València.

AURA J. E.; SEGURA, J. M. (2009). *El creacionisme militant. 125 anys del descobriment de les Llometes (Alcoi) en el 200é aniversari de Charles Darwin*. Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics. Alcoi.

AURA, J. E.; FERNÁNDEZ, J.; FUMANAL, M. P. (1993). Medio físico y corredores naturales: notas sobre el poblamiento paleolítico del País Valenciano. *Recerques del Museu d'Alcoi*, 2: 89-107.

CERVERA, J. I. (2011). *Comarques centrals valencianes. Un nou marc cap al desenvolupament territorial sostenible*. Universitat de València.

ENGUIX, R. (1995). *Un museu d'arqueologia*. Conselleria de Cultura. València.

FELIU, J. (2002). *Conservar el devenir: en torno al patrimonio cultural valenciano*. Universitat Jaume I de Castelló.

MARTÍ, J. (2000). Tenir la ciutat al cap: reflexions sobre l'arqueologia urbana davant la llei de patrimoni cultural valencià. *Recerques del Museu d'Alcoi*, 9: 17-20.

MOSCARDÓ, E. (2015). Potencialitat didàctica del patrimoni arqueològic i arquitectònic. El cas del castell/palau-fortalesa de Forña, la Marina Alta. Alacant. *Actuacions sobre el patrimoni. Actes de les I Jornades d'Arqueologia de la Comunitat Valenciana*. València.

SANTACANA, J.; LLONCH, N. (2008). *Museo local. La centena de la cultura*. Editorial Trea.

SIRVENT BERNABEU, C. (2000). Luces y sombras de la nueva ley de patrimonio cultural valenciano. *Recerques del Museu d'Alcoi*, 9: 11-16.